

רשימות וסקירות

„תחיתה“ של תרבות יהודית בברית-המועצות

א.

ועוד שם בין „המזועזעים“ לנוכח „התקפת השוד הצבאית נגד העם המצרי החרוץ“: נתן ריבאק — הסופר היהודי-האוקראיני, שזכה בזמנו בפרס סטאלין על ספרו שופע התהילה „גיבור העם“ בוגדן חמלניצקי; הסופר שבימי העלילה נגד הרופאים נודרו בעטו להוקיע את „המרצחים השפלים“.

ב.

ה„עירונות“ היהודית באה לידי ביטוי לא רק בגילוייהדעת שפורסם ב„פראבדה“. יהו"דים הפגינו את „זעמם“ גם לפני בנין השגרירות הישראלית במוסקבה. ובאותו זמן, לערך, נתבשרנו גם, כי לא מתה היצירה הספרותית היהודית בברית-המועצות. באספת מחאה של סופרי מוסקבה נגד האינטרברנציה האנגלו-צרפתית-ישראלית במצרים נקרא שיר מאת המשורר היהודי אהרון ורגליס, שנכתב „ספשל“ לרגל המצב: „נגד המרצחים עמי יזעם לעד“. מפאת חשיבותו ומשקלו תורגם השיר לרוסית ע"י המשורר א. י. בואימינסקי (אגב, גם שמו מתנוסס לתפארת בין החתומים על גילוייהדעת של האישים היהודיים).

אכן, כמה חכמת-חיים צפונה במימרה: „צריכים לגנוב — חותכים את חבל-התלית!“

מי הוא המשורר-המוכיח הזה, אהרון ורגליס?

לפני המלחמה היה ורגליס מן המתלבטים במשמרת הצעירה של הספרות היהודית בברית-המועצות. אנשים שהכירוהו משערים, כי עתה הוא בגיל 35, לערך. אומרים, כי

ל„משמיצים“ למיניהם, אשר הפיצו „עלי-לות“, כי תמו חיים יהודיים-ציבוריים בברית-המועצות, אשר „ברו מלכם“ את חיסולם של סופרים, אמנים ועסקני-תרבות יהודיים — ניתנה „סטירת-לחי“ מצלצלת. טלו לידיכם את גילוייהדעת אשתקד של יהודים סובייטיים נגד „ההרפתקה הנפשעת של האימפריאליזם האנגלו-צרפתי ועושי-דברו הישראלים“ במצרים — שפורסם זה לא כבר ב„פראבדה“ — ותיווכחו בפעילותו ובעירנותו של הציבור היהודי ברוסיה... כלפי „הציונים הריאקציוניים“. ומה רפרונטאטיבית היא רשימת החתומים על גילוייהדעת!

לצורך הוקעת ישראל נזכרו-הוזכרו ביהדותם „תותחים כבדים“ מאד: משוררים וסופרים, מורים ועיתונאים, אקדמאים ומוסיקאים — ואפילו גמזאו מיניסטרים וגנרלים, שלא לדבר על אלוף-השחמט הבינלאומי, היהודי ד. י. ברוגשטיין.

בין החתומים מזדקר ומעלה אסוציאציות טראגיות שמו של פרופ' מ. ס. ופסי — מי שהיה גיבורה הראשי של הדראמה „מפלצות בחלוקים לבנים“, שהצגת-הרמים שלה הוכנה במוסקבה לפני מות סטאלין.

והרי מידוענו דויד זאסלאבסקי, מעורכי „פראבדה“. אתה נזכר, כי הוא היה בזמנו חבר הועד היהודי האנטי-פאשיסטי במוסקבה — ואינו זכות עמדה לו והוא מילט חייו מהגדרום, שערף את ראשיהם של כמעט שאר חבריו.

ולבעלי-החיים שלה, לשמים שלה ולעושר אדמתה — הוא שוב מסיים בשאלה ובתשובה:

„והתדעו מה אנו בונים שם במזל? —
אנו בונים שם רפובליקה סובייטית
יהודית“

זכה ורגלים ושירו זה תורגם לרוסית ובחודש ספטמבר 1955 פורסם בירחון הסרבייטי הספרותי „גובי מיר“. היה בכך משום הפתעה מעודדת, שהרי במשך שנים נמחה בפרסומים הסובייטיים כל זכר ליצירה יהודית. אולם לקורא נכונה הפתעה יותר גדולה בשעת השואת התרגום של השיר למקורו, כפי שנכתב ב־1937 וכפי שפורסם ב„ליד המעיין“. שם נהגה בירה הושמט ובמקומו בא משום מה השם אמור — וכל ההקבלה לדנייפר („יפה כמוהו ומהיר ממגו“) נעלמה כלא היתה: ודאי עלולה היתה „חוצפה יהודית“ זו — להשחת איזה-שהוא נהר בבירובידז'אן לדנייפר — להרגיז את האוקראינים... כן עובד-מחדש כל הקטע המסיים את השיר, בלי להתיר זכר ל„רפובליקה יהודית סובייטית“.

ד.

גם לורגליס עמדה איוושהיא זכות ובימי הטיהור הגדול של הסופרים היהודיים — לא נאסר. אי אפשר לציין עובדה זו בלי להוסיף „למרבה התמיהה“, שכן בומנו היה ורגליס דווקא מעורב עם סופרים יהודיים „זרים“, כגון עם אלה שחיו בבריית-המועצות כפליטי-מלחמה מפולין — וקשרים מסוג זה אינם, כידוע, סגולה לאריכות-ימים במוס־קבה... קשה להגות, כי הותירוהו בחיים בזכות הפצעים ואותות-ההצטיינות שנחל בקרבות נגד הפולשים הנאציים. זכויות כאלו לא עמדו לרבים וכן טובים, שנשלחו לעולם האמת. אך אל נחקור במופלא ממנו...

באחרונה נפוצה ידיעה, כי למוסדות העליונים של בריית-המועצות הוגש תזכיר המבקש לחדש את חיי התרבות היהודיים במדינה. חתמו עליו, בין היתר, הסופר הרוסי בוריס פולבוי (בעצמו ממוצא יהודי) והמלחין שוס־

יהוחו באה לו בירושה רק מאמו (אביו — אסטוני).

מילדותו התחנך בבירובידז'אן, שם למד בבית-ספר יהודי. ספר-שיריו הראשון יצא לאור בשנת 1940 ושמו „ליד המעיין“ — ורובם של השירים שנכללו בו אמנם מוקדשים לבירובידז'אן, „חבל-ארץ שלי“. הוא שר לנופה, לעמל המפריחה, לעתיד ולסיכויים המקופלים במרחביה וללהט החלוצי של בוגיה-כובשיה, אשר על לוחלבם חרתו את החוק:

„רוצה אתה מים לשתות —
כך בעצמך את הבאר,
רוצה לחם לאכול —
זרע בידך את השדה;
רוצה אור וחום —
חלוק בעצמך את המדורה,
אינך רוצה לנדוד —
בנה בעצמך ביתך“

כך בישר לנו ורגליס, בשעה טובה, כי בבירובידז'אן תשים קץ לגדודים הנצחיים של היהודי. אף-על-פי-כן נדירים מאד בשירי בבירובידז'אן שלו הרמזים, כי „חבל-הארץ שלי“ הוא חבל יהודי אוטונומי. בקושי אתה מוצא אפילו דמות יהודית („מישע-בער“). שיר אחד קרוי „השבעה במאי“, עם הערת שוליים בוו הלשון: „בשבעה במאי 1934 הוכרזה בבירובידז'אן כחבל יהודי אוטונומי“ — אולם אפילו בשיר זה אין זכר ליהדותה של בבירובידז'אן. לעומת זאת הקדיש ורגליס כשרונו ושליטתו בלשון-אידיש למוטיבים ולפולקלור של טונגוסים וגולדים ועממים אחרים ששכנו בבירובידז'אן ה„יהודית“.

ג.

רק בשיר אחד מן הספר „ליד המעיין“ נזכרו במפורש יהודים. זהו שיר-ילדים המתחיל בשאלה: „האם לא ראיתם עדיין, ילדים, את הנגר בירה?“ ולהלן. „ביופיו ישוה לדנייפר — וורמו מהיר מורמו של הדנייפר“. לאחר שהמשורר משתפך בזמירות-הלל ליערות-העד של הסביבה ולגבעותיה, לפרחיה

אבל היות שעטו של המשורר היהודי ורגלים הציק לו ותבע ביטוי — נכמרו עלי רחמי השלטונות ובינתיים ניתנה לו "עבודת-דחק": "לתרבות המתה" הותר לגלות סימני חיים בשיר-הוקעה נגד "ישראל הפושעת". סטלוב רשאי לשפשף ידיו בנתת ולומר: ישחק הגער לפנינו — וישפוך בכ"ב האר-תיות היהודיות שלו את חמתו על בני עמו, "המרצחים הישראליים"...

יהושע גלברע

סאקוביץ' — והרוח החיה בחיבורו היה ורגלים.

בעקיפין ניתנה לפני זמן קצר תשובת השלטונות הסובייטיים לתזכיר זה. מזכיר המפלגה הקומוניסטית סטלוב הצהיר, כי "אין בדעתנו להחיות תרבות מתה" — והרי מי שהשתתף בהמתתה של התרבות מוסמך לקבוע את מיתתה...

ברוח דומה — על תרבות "מתה" הושמעו דברים גם מפּי כרושצ'וב.